

Олександр Малихін,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу дидактики,
Інститут педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
orcid.org/0000-0001-6042-6298,
malykhinalex1972@gmail.com

Наталія Арістова,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу міжнародних
зв'язків та наукової співпраці,
Інститут педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
orcid.org/0000-0002-0943-8039,
n.aristova.na@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Анотація. У статті автори узагальнюють позитивний досвід організації профільної середньої освіти Естонської Республіки задля покращення якості профільної середньої освіти України. Проаналізовано Закон Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.), Закон «Про заклади базової освіти та заклади старшої профільної освіти» (2023 р.), Закон «Про заклади професійно-технічної освіти» (2023 р.), Закон «Про приватні школи» (2019 р.) та «Національна освітня стратегія на 2021–2035 роки» (2021 р.). Відповідно до основних цілей освіти, зазначених у Законі Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.), освіта поділяється на загальну освіту, професійну освіту та освіту за інтересами. Результати Програми міжнародного оцінювання учнів (PISA-2006, 2009, 2012, 2015, 2018, 2022) доводять, що Естонія належить до країн, учні яких постійно показують високі результати. Зважаючи на той факт, що Естонська Республіка має високоякісну систему освіти, її досвід в освітній сфері загалом і в організації профільної середньої освіти зокрема може стати важливим для України.

Ключові слова: профільна середня освіта, система профільної середньої освіти Естонії, гімназії, освітній процес.

Abstract. In the article the authors summarise the positive experience of organising specialised secondary education in Estonia in order to improve the quality of specialised secondary education in Ukraine. Republic of Estonia Education Act (2022), Basic School and Upper Secondary Schools Acts (2023), Vocational Educational Institutions Act (2023), Public Schools Act (2022), Education Strategy 2021–2035 (2021) are analysed. In accordance with the main objectives of education set out in Republic of Estonia Education Act (2022), education is divided into general education, vocational education and hobby education. The results of the OECD's Programme for International Student Assessment (PISA 2006, 2009, 2012, 2015, 2018, 2022) show that Estonia is one of the countries whose students consistently show high results. Given the fact that the Republic of Estonia has a high-quality education system, its experience in education in general and in organising specialised secondary education in particular can be important for Ukraine.

Keywords: specialised secondary education, Estonian system of specialised secondary education, gymnasiums, educational process.

Вступ. Якісна освіта є одним із ключових чинників ефективного соціально-економічного розвитку будь-якої країни світу, оскільки вона впливає на формування людського капіталу, підвищує продуктивність праці, сприяє інноваціям й імплементації

цифрових технологій у всі сфери життя суспільства. Не є винятком і Естонська Республіка, досвід якої в освітній сфері загалом і в організації профільної середньої освіти зокрема може стати важливим для України. Естонська Республіка має високоякісну систему освіти, яка складається з дошкільної освіти, базової освіти, загальної середньої освіти (профільна середня освіта і професійно-технічна освіта), вищої освіти і освіти дорослих. На сьогодні саме Естонія належить до країн, учні яких постійно показують високі результати за Програмою міжнародного оцінювання учнів PISA серед усіх країн, які входять в Організацію Економічного Співробітництва і Розвитку (NCEE, 2023). Так, вперше Естонія взяла участь у Програмі міжнародного оцінювання PISA у 2006 році. У 2012 році середній бал Естонії з читацької грамотності був 516, з математичної грамотності – 521, природничо-наукової грамотності – 541 (OECD, 2014; ILSA GATEWAY, 2017). У дослідженні PISA-2018 року естонські учні посіли перше місце серед європейських країн у всіх трьох сферах оцінювання, зокрема, читацька грамотність – 523 бали, з математичної грамотності – 523 бали, природничо-наукової грамотності – 530 балів (OECD, 2018). Маємо зазначити, що в 2018 році Естонія посіла п'яте місце з читання, четверте місце – з природничих наук і восьме місце – з математики серед усіх країн-учасниць. У дослідженні PISA-2022 році середній бал Естонії з читацької грамотності був 511, з математичної грамотності – 510, природничо-наукової грамотності – 526.

Починаючи з 1991 року Естонія цілеспрямовано створює систему освіти, пристосовану для підтримки високотехнологічної, висококваліфікованої, високооплачуваної економіки, яку вона прагне побудувати. У рамках національної стратегії зі створення інформаційного суспільства в країні було розроблено й імплементовано проєкт «Tiger Lear» («Стрибок тигра»), спрямований на забезпечення всіх закладів загальної середньої освіти комп'ютерами та вільним доступом до Інтернету (NCEE, 2023).

Основні освітні цілі на наступні роки визначає «Національна стратегія освіти на 2021–2035 роки», яку було прийнято в 2021 році (Ministry of Education and Research, 2021). Попередній документ «Стратегія навчання впродовж життя до 2020 року», у якому було визначено напрями розвитку систем дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти, а також системи освіти дорослих, було прийнято в 2014 році (European Commission, 2023). У «Стратегії навчання впродовж життя до 2020 року» наголошувалося на необхідності формування в здобувачів освіти сукупності компетентностей і навичок, необхідних для навчання впродовж життя; цифровізації освітнього процесу; розвитку й удосконалення професійно важливих якостей наукових працівників і керівників закладів освіти різного рівня.

Серед наукових праць українських учених, у яких висвітлюються питання, пов'язані з особливостями організації освітнього процесу в закладах освіти різного рівня (у тому числі й закладах, які провадять освітню діяльність на рівні профільної середньої освіти) у країнах світу загалом і країнах ЄС зокрема, важливе місце посідають дослідження М. Авраменко, Н. Андрійчук, І. Ветрової, Л. Гриневич, В. Кременя, А. Джурило, О. Заболотної, О. Локшиної, В. Лугового, Р. Мельниченко, Н. Морзе, Н. Мукан, Н. Нічкало, Н. Пазюри, Л. Прокопів, О. Топузова, І. Шульги. Проте, маємо зазначити, що на сьогодні досвід функціонування системи профільної середньої освіти Естонії не був предметом окремого дослідження.

Мета статті: вивчення досвіду функціонування системи профільної середньої освіти Естонської Республіки задля покращення якості профільної середньої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальні принципи надання освіти громадянам Естонської Республіки встановлені Конституцією, яка гарантує їм право на освіту, а також Законом «Про освіту» (2022 р.). На сьогодні серед основних нормативно-правових документів, які регламентують діяльність закладів базової та загальної середньої освіти (у тому числі й закладів освіти, які провадять освітню діяльність в закладах профільної середньої освіти, а також закладах професійно-технічної освіти), є Закон Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.), Закон «Про заклади базової середньої освіти та заклади старшої профільної освіти»

(2023 р.), Закон «Про заклади професійно-технічної освіти» (2023 р.), Закон «Про приватні школи» (2019 р.) та «Національна освітня стратегія на 2021–2035 роки» (2021 р.).

Мета реалізації «Національної стратегії освіти на 2021–2035 роки» (2021 р.) полягає в підготовці громадян країни до реалізації їхнього потенціалу в особистому та професійному житті шляхом здобуття необхідних знань, умінь і навичок, підвищенні якості життя в Естонії, а також глобальному сталому розвитку (Ministry of Education and Research, 2021). У «Національній стратегії освіти на 2021–2035 роки» (2021 р.) визначено виклики, які постають перед системою освіти Естонії, а саме:

- нечіткій розподіл обов'язків між урядом, місцевою владою та приватним сектором у системі освіти, що перешкоджає реорганізації шкільної мережі та управління системою освіти;
- обмежена співпраця й узгодженість між різними рівнями та типами закладів освіти. Непродуктивна конкуренція між закладами освіти щодо надання профільної середньої та вищої освіти;
- наявність низки чинників, які перешкоджають соціальній мобільності здобувачів освіти, поглиблюють освітню та соціально-економічну нерівність, що призводить до сегрегації як на ринку праці, так і в суспільстві загалом;
- високий рівень відсіву хлопчиків з базової освіти та недостатньо високий рівень успішності порівняно з дівчатами, що пов'язано не з відмінностями в здібностях, а зі ставленням до навчання;
- через обмеженість ресурсів професійно-технічна та вища освіта стають менш різноманітними;
- відсутність комплексного підходу до підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Існуючі системи підтримки недостатньо ефективні для впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівного доступу до освіти;
- відсутність визнання знань і навичок, набутих у неформальній й інформальній освіті, у формальній освіті та в присвоєнні професійних кваліфікацій;
- відсутність системного підходу щодо оцінювання якості функціонування дошкільних закладів освіти та закладів загальної середньої освіти. Неузгодженість між зовнішнім і внутрішнім оцінювання тощо (Ministry of Education and Research, 2021, p. 8).

У § 2 розділу 1 «Загальні положення» Закону Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.) зазначено, що цілі освіти полягають у створенні сприятливих умов для «... 1) розвитку людини як особистості, сім'ї та естонської нації, етнічних меншин, економічного, політичного та культурного життя естонського суспільства, а також охорони природи в контексті глобальної економіки та глобальної культури; 2) виховання людей, які поважають і дотримуються закону; 3) навчання впродовж життя» [переклад надано в авторській редакції] (Riigi Teataja, 2022b). Відповідно до основних цілей освіти, зазначених у Законі Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.), освіта поділяється на «загальну освіту, професійну освіту та освіту за інтересами» (Riigi Teataja, 2022b).

Загальну освіту розглядають як «систему знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей і норм поведінки, яка дає змогу людині стати особистістю, котра постійно розвивається, здатна гідно жити, поважати себе, свою сім'ю, інших людей і природу, обирати і здобувати відповідну професію, творчо діяти і бути відповідальним громадянином» [переклад надано в авторській редакції] (Riigi Teataja, 2022b).

Система освіти складається з двох підсистем, зокрема, змісту освіти, розробленого на основі цілей і рівнів освіти, та закладів освіти, які провадять освітню діяльність і відповідають за реалізацію цілей освіти. До закладів освіти включають заклади дошкільної освіти, заклади базової освіти, заклади профільної середньої освіти (гімназії), заклади професійно-технічної освіти, заклади фахової передвищої освіти, університети, школи за інтересами та заклади підвищення кваліфікації, у тому числі науково-методичні установи (§ 3 розділу 1 «Загальні положення» Закону Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.)) (Riigi Teataja, 2022b).

Закон Естонської Республіки «Про освіту» (2022 р.) та Закон «Про заклади базової освіти та заклади старшої профільної освіти» (2023 р.) встановлюють обсяг обов'язкової освіти для дітей шкільного віку (European Commission, eurydice). Рівнями освіти є «1) дошкільна освіта; 2) базова освіта (перший рівень освіти); 3) середня освіта (другий рівень освіти); 4) вища освіта (третій рівень освіти)» (Riigi Teataja, 2022b).

Середня освіта поділяється на загальну середню освіту та середню професійну освіту. Під загальною середньою освітою розглядають «сукупність вимог, встановлених державною освітньою програмою для шкіл та гімназій», а під професійно-технічною середньою освітою – «сукупність вимог, встановлених стандартом професійно-технічної освіти та державними освітніми програмами для спеціальностей або професій» (Riigi Teataja, 2022b). Зазначимо, що здобуття як загальної середньої, так і професійно-технічної середньої освіти створює передумови для продовження навчання для здобуття вищої освіти.

Основним закладом загальної середньої освіти, який провадить профільну освітню діяльність в Естонії, є гімназія. Стандартний термін навчання в гімназії становить три роки (10, 11, 12 класи). Оскільки гімназії виконують як освітню, так і виховну функції, їх основна мета полягає в тому, щоб перетворити здобувачів освіти на «творчих, всебічно розвинених, соціально зрілих і гідних довіри особистостей, котрі усвідомлюють свої цілі та завдання і здатні їх досягати в різних сферах життя, а саме: як партнери в особистому житті, носії та хранителі культури, у різних професіях і ролях на ринку праці, а також як громадяни, відповідальні за сталий розвиток суспільства і довкілля» [переклад надано в авторській редакції] (Riigi Teataja, 2023a).

«Національна освітня програма для старших класів середньої школи» (2011 р.) визначає мету та принципи освітнього процесу в старшій профільній школі, регламентує державний стандарт загальної середньої освіти (Riigi Teataja, 2011). Відповідно до пункту 1 статті 2 підрозділу 1 «Основні цінності гімназійної освіти» розділу 2 Національної освітньої програми для старших класів загальної середньої школи «повна загальна середня освіта забезпечує рівну підтримку розумового, фізичного, морального, соціального та емоційного розвитку учнів, задоволення їхніх освітніх потреб за урахування їхніх індивідуальних особливостей та особистих інтересів. Гімназії створюють можливості для максимального розвитку кожного учня, ураховуючи його уподобання, його творчу самореалізацію, розширення наукового світогляду, досягнення емоційної, соціальної та моральної зрілості» (Riigi Teataja, 2011). У пункті 4 статті 2 підрозділу 1 «Основні цінності гімназійної освіти» розділу 2 також зазначено, що «загальна середня освіта є продовженням базової освіти щодо соціалізації нового покоління, в основу якої покладено культурні традиції Естонії, загальноєвропейські цінності і досягнення світової культури і науки. Інтелектуально, соціально, емоційно, морально і фізично зрілі люди, які здобули загальну середню освіту, є запорукою стійкості соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку естонського суспільства» (Riigi Teataja, 2011). Документ визначає сукупність компетентностей, які мають бути сформовані у випускників закладів загальної середньої освіти (загальні компетентності або компетентності в предметних галузях), а саме: культурна та ціннісна компетентність, соціальна та громадянська компетентність, компетентність у сфері самоуправління, навчальна компетентність, комунікативна компетентність, математична, природничо-наукова та технологічна компетентність, підприємницька компетентність, цифрова компетентність.

Навчальні предмети, які спрямовані на формування зазначених компетентностей і вирізняються певним освітнім змістом, утворюють предметні галузі. До предметних галузей відносяться наступні: 1) мова і література; 2) іноземні мови; 3) математика; 4) природознавство; 5) суспільствознавство; 6) мистецькі предмети; 7) фізична культура (Riigi Teataja, 2011).

Під час навчання в гімназії учні мають виконати освітню програму, яка складається з 96 окремих курсів (1 курс – 35 годин). У гімназіях учні мають можливість вивчати факультативні курси за вибором за наступними напрямками, а саме: мова і література (4 курси),

іноземна мова (6 курсів), математика (14 курсів), природничі науки (8 курсів), суспільствознавство (7 курсів), фізична культура (2 курси), релігієзнавство (2 курси), національна оборона (2 курси), економіка та підприємництво (2 курси), основи правознавства (1 курс) (Riigi Teataja, 2011).

Висновок. Отже, вивчення досвіду функціонування системи профільної середньої освіти Естонської Республіки є цінним задля покращення якості профільної середньої освіти в Україні, особливо в контексті розуміння положень основних нормативно-правових документів, які регламентують діяльність закладів базової та загальної середньої освіти (у тому числі й закладів освіти, які провадять освітню діяльність в закладах профільної середньої освіти, а також закладах професійно-технічної освіти).

Список використаних джерел

1. European Commission. (2023). Eurydice: Estonia. URL:<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/fundamental-principles-and-national-policies>
2. ILSA GATEWAY. (2017). PISA 2012 Results. <https://ilsa-gateway.org/studies/results/69>
3. Ministry of Education and Research. (2021). Education Strategy 2021-2035. URL:<https://planipolis.iiep.unesco.org/en/2021/education-strategy-2021%E2%80%932035-7453>
4. Ministry of Education and Research. (2022). Pre-school, basic and secondary education. URL:<https://www.hm.ee/en/education-research-and-youth-affairs/general-education/general-education-estonia>
5. NCEE. (n.d.). Estonia Learning System Brief. URL:https://documents.ncsl.org/wwwncsl/Education/Study-Group/NCEE_Estonia_brief_for_ISG.pdf
6. NCEE. (2023). Top-performing countries: Estonia. URL:<https://ncee.org/country/estonia/>
7. OECD. (2014). PISA 2012 results URL: <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>
8. OECD. (2018). PISA 2018 results. URL:<https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>
9. OECD. (2022). Estonia. Student performance (PISA 2022). URL:<https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=EST&treshold=10&topic=PI>
10. Riigi Teataja. (2023a). Basic School and Upper Secondary Schools Acts. URL:<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/501022018002/consolide/current>
11. Riigi Teataja. (2011). National curriculum for upper secondary schools. URL:<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524092014009/consolide>
12. Riigi Teataja. (2022a). Public Schools Act. URL:<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530062014001/consolide/current>
13. Riigi Teataja. (2022b). Republic of Estonia Education Act. URL:<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/524042014002/consolide/current>
14. Riigi Teataja. (2023b). Vocational Educational Institutions Act. URL:<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/517062014003/consolide/current>